

Dwie Katarzyny Iwanowny, czyli o miłości w życiu i powieściach Fiodora Dostojewskiego (na przykładzie „Zbrodni i kary” oraz „Braci Karamazow”)

Patrycja Duraj

Uniwersytet Gdański

Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

E-mail: patrycja.duraj02@gmail.com

tutor: dr Liliana Kalita

Uniwersytet Gdański

Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

Słowa kluczowe: Katarzyna Iwanowna, Dostojewski, miłość, Zbrodnia i Kara, Bracia Karamazow

Przyglądając się literaturze rosyjskiej XIX wieku nie sposób ominąć twórcy takiego jak Fiodor Dostojewski. Stronice jego powieści wypełnione są losami wielu skomplikowanych postaci, będących zaproszeniem do rozważań nad etycznymi zagadnieniami postaw ludzkich. Na uwagę w szczególności zasługują przedstawicielki płci pięknej, które w tekstach pisarza reprezentują różne typy antropologiczne – od niemalże świętej Soni („Zbrodnia i kara”) do wielkiej grzeszniczki Agrafieny („Bacia Karamazow”). Tematem niniejszych rozważań będą dwie bohaterki powieści Dostojewskiego opatrzone tym samym imieniem. Zanim jednak przejdziemy do omówienia specyfiki ich postaci, warto przypomnieć najważniejsze elementy biografii pisarza, zwłaszcza dotyczące wątku

uczuciowego, które wpłynęły na postrzeganie kobiet przez Dostojewskiego.

Fiodor Dostojewski wywodził się z rodziny, którą według dzisiejszych standardów można by nazwać patologiczną. Ojciec przyszłego pisarza chętnie uwodził wiejskie dziewczęta i był zazdrosny o swoją żonę, nad którą często się znęcał na oczach dzieci (Michalska-Suchanek, 2006: 26). Brak wzorca zdrowej relacji między kobietą a mężczyzną wpłynął na późniejsze zachowania pisarza, czyniąc jego kontakty z kochankami bardzo dynamicznymi i chwiejnymi, balansującymi pomiędzy miłością a nienawiścią.

Pierwsza żona Dostojewskiego, Maria Isajewa, była wdową po sekretarzu kolegialnym. Ich życie małżeńskie nie było zbyt szczęśliwe, dlatego też po trzech latach związku pisarz nawiązał swój pierwszy romans. Jego wybranką była aktorka

Aleksandra Szubert — żona wieloletniego przyjaciela pisarza. Podczas ostatnich dni życia Isajewej, Dostojewski poznał Apolinarię Susłową, jedną z pierwszych rosyjskich studentek próbującą swoich sił jako pisarka. Związek ich był burzliwy i pozostawił trwały ślad w życiu autora „Zbrodni i kary”. Susłowa bowiem była kobietą silną psychicznie, z determinacją dążącą do swoich celów. Jak pisze badaczka Mirosława Michalska-Suchanek, kobieta ta „pełna nęcącego uroku i erotycznego czaru stała się femme fatale jego życia” (Michalska-Suchanek, 2016: 15). Po śmierci Isajewej Dostojewski poprosił Susłową o rękę, ta jednak odmówiła. Relacja kochanków stała się mieszkanką nienawiści i pożądania. Dostojewski nie mogąc uwolnić się spod wpływów kobiety, obsesyjnie portretował ją w swoich powieściach, tworząc takie postacie jak Nastazja Filipowna („Idiota”) czy Gruszeńka („Bracia Karamazow”), sam zaś utożsamiał się z ich ofiarami – Rogożynem i Dymitrem Karamazowem.

Kolejną towarzyszką życia pisarza była Anna Korowin-Krukowska. Nieznane są motywy zainteresowania Dostojewskiego jej osobą. Podczas gdy niektórzy badacze tłumaczą powody nawiązania relacji miłością Dostojewskiego do arystokratki, inni upatrują w tym związku zaspokojenie potrzeby pisarza przynależności do wyższych sfer, co ślub z dobrze urodzoną panną umożliwił (Michalska-Suchanek, 2016: 15). I choć Korwin-Krukowska doceniała geniusz twórcy, sfery do jakich przynależeli były zbyt odległe i kobieta odmówiła pisarzowi swojej ręki. Również inne wybranki Fiodora odrzuciły propozycję małżeństwa, aż do pojawienia się Anny Snitikin. Anna była kobietą inną, niż te, z którymi pisarz wiązał się wcześniej. Pracowita, sumienna, troskliwa i delikatna, a na dodatek zakochana w geniuszu artysty, wielbiła jego pisarskie powołanie i wspierała go we wszystkich jego poczynaniach. „Dostojewski jak olbrzymia pajęczyna dążył do wessanie w siebie

kochanki, odebrania jej własnej indywidualności, szukał kobiety, która mu ulegała we wszystkim” (Mackiewicz Cat, 1997: 149) – tak podsumowuje Cat-Mackiewicz charakter pisarza i jego wizję towarzyski życia.

Mając bogate doświadczenia z kobietami, Dostojewski w swoim dorobku stworzył liczne bohaterki o intrygujących i zagadkowych charakterach, spośród których warto przyrzeć się szczególnie dwóm protagonistkom nazwanym tym samym imieniem – Katarzyna Iwanowna. Postacie ta pojawiają się w najbardziej znanej powieści pisarza pt. „Zbrodnia i kara” oraz w „Braciach Karamazow” – ostatnim dziele testamentu autora. W „Braciach Karamazow” zauważyć można inspirowanie się pisarza swoimi wcześniejszymi utworami. Duma, miłość, pokora pomiędzy tymi wartościami rozgrywa się wewnętrzny konflikt bohaterek, starających się pogodzić wartości boskie z wartościami wynikającymi z kondycji ludzkiej. Dostojewski poddaje kobiety próbie, którą nie zawsze są w stanie przejść pomyślnie.

Katarzyna Marmieladowa ze „Zbrodni i kary” przedstawiona jest jako historyczka i suchotnica, która kończy swój żywot szaleństwem. Wywodziła się z dobrego, „rzecz nawet można – arystokratycznego domu” (Dostojewski, 2021: 390). Ze względu na dokonane wybory, zmuszona została żyć u boku urzędnika niskiej rangi, nieudacznika życiowego i alkoholika. Pomimo złych warunków egzystencji była postacią dumną, niepozwalającą sobie na utratę godności, starała się by dzieci zawsze były zadbane i poświęcała czas na ich edukację, ucząc je francuskiego. Jej wybuchowa natura często manifestowała się krzywdzeniem osób, które najbardziej kochała – kobieta stosowała wobec najbliższych przemoc fizyczną. Jej pasierbica, Sonia, opisuje ją jednak jako istotę o czystym sercu: „Ona jest taka nieszczęśliwa, ach jaka

nieszczęśliwa! I chora... Szuka sprawiedliwości... Ona jest czysta. Ona tak wierzy, że wszystko powinno być sprawiedliwe i żąda... Choćby ją torturowano, nie zrobi nic niesprawiedliwego" (Dostojewski, 2021: 329). Podobnego sobie poziomu poczucia sprawiedliwości bohaterka wymagała od reszty społeczeństwa. W swojej prostocie serca nie mogła pojąć kłamstwa czy oszustwa. Niczym dziecko naiwna i łatwowierna, przypisywała słowom wielką wartość i pokłada nadzieję w prawdomówności innych. W małżeństwie stała się ofiarą mężczyzny, który, pomimo wielkiej miłości do niej, nie mógł pokonać swojego nałogu, doprowadzając rodzinę do nędzy. Pozbawiona majątku, cierpiąca na przewlekłą chorobę i zmuszona do korzystania z pieniędzy zarobionych przez Sonię na prostytucji, Katarzyna Iwanowna staje się postacią tragiczną. Dostojewski na jej przykładzie ukazuje, że miłość (nawet ta wielka) bez pokory jest siłą niszczącą, zdolną sprawiać ból najbliższym. To Katarzyna, choć nie było to działanie celowe, a obliczone na zachowanie społecznych pozorów, przekonuje Sonię do uprawiania nieczystej profesji, a swoje dzieci wystawia na pośmiewisko ulicy. Deklarowana przez nią nieustannie fanatyczna wiara w sprawiedliwość może budzić zastrzeżenia gdy pod uwagę weźmiemy skutki jej oddziaływania na rodzinę. Katarzyna Iwanowna to postać upleciona ze sprzeczności (w tym sensie typowa dla Dostojewskiego), która swoim zachowaniem skłania czytelnika do refleksji nad pozycją kobiety tamtych czasów. Czy spoglądanie na nią przez pryzmat Soni, czyli tej, która wybaczyła mordercy, jest obiektywne? Czy można usprawiedliwiać bohaterkę powodującą dramat własnych dzieci? Pisarz wnikliwie przedstawia przeszłość bohaterki, upatrując w niej motywacji zachowań kobiety. Jednakże trzeba pamiętać, że przeszłość, jakkolwiek może być wytłumaczeniem, nie oznacza

automatycznie usprawiedliwienia określonej postawy. Dostojewski pozostawia czytelnikowi ostateczną ocenę tej postaci, unikając odautorskiego jednoznacznego jej osądu.

Katarzyna Iwanowna Wierchowcewa w „Braciach Karamazow”, którą traktować możemy jako sobowtóra postaci wyżej omówionej, jest kobietą równie piękną, wykształconą i dumną. Właśnie duma, która w wielu momentach graniczy z pychą, zostaje w utworze poddana próbie. Podczas oskarżenia ojca bohaterki o defraudację, Dymitr Karamazow proponuje znaczną sumę na uratowanie rodziny z opresji pod warunkiem, że osobiście przyjdzie po nie Katarzyna. Bohaterka przystaje na wyznaczoną jej rolę. Jej decyzja wydawać by się mogła szlachetna i wzruszająca, kobieta jawi się tu bowiem jako oddana rodzinie córka, która gotowa jest na każde poświęcenie dla swoich bliskich. Taka postawa przypomina wybór Soni Marmieladow ze „Zbrodni i kary”, która także poświęciła siebie dla dobra rodziny. Sonię w jej zachowaniu cechuje jednak pokora i uległość, w przeżywanym cierpieniu nie szuka wzniosłości, ale powierza się całkowicie Bogu i jemu pozostawia osąd własnej osoby. Wierchowcewa zaś cierpi dla własnej przyjemności, upaja się swym bólem w przekonaniu o swojej wyższości nad innymi. Deklaruje miłość do Dymitra, jednak jest to raczej miłość do wykreowanego obrazu siebie jako istoty pogardzanej, traktowanej okrutnie, zdradzanej i wyśmiewanej. Cechy te mogą sugerować narcystyczną naturę bohaterki oraz masochistyczne skłonności obecne w jej osobowości. W oczach Katarzyny miłość do takiego grzesznika jak Dymitr ją uwzniosła. Kobieta staje się męczennicą w swojej „wierności” i odczuwa dumę z własnej postawy. „Kocha pani go właśnie, jakim jest, kocha go pani coraz więcej i więcej, gdyż znieważa, gdyby się poprawił, porzuciłaby go pani od razu. Ale on pani potrzebny, by

mogła pani stale odczuwać wzniosłość swej wierności i wyrzucać mu niewierność. A wszystko przez pychę” (Dostojewski, 2015: 121) - mówi Iwan Karamazow podczas jednego ze spotkań z bohaterką. Dostojewski na przykładzie Katarzyny pokazał, że ofiarowanie siebie ma sens tylko wtedy gdy jest bezinteresowne, natomiast czerpanie z niego korzyści w postaci samozadowolenia własną postawą, jest sprzeczne z naturą takiego czynu. Gdy cierpienia używa się do uwznioślenia własnej osoby, staje się ono, w przekonaniu rosyjskiego realisty, puste, a nawet grzeszne. Wierchowcewa swoją miłością nie przyczynia się do pomnażania wokół siebie dobra i piękna, czyli kategorii istotnych dla etycznego światopoglądu pisarza. Dymitr staje się dla bohaterki wyłącznie okazją do ujawnienia swojej miłości, ale jest to miłość egoistyczna, narcystyczna i nieszcera. Przeczy ona idealistycznemu obrazowi tego uczucia, a jej patologiczne cechy nie wpisują się w model miłości chrześcijańskiej propagowany przez Dostojewskiego.

Wszystkie kobiety w utworach Fiodora Dostojewskiego odznaczają się cierpieniem, a ich miłość podszyta jest bólem. Postacie Katarzyny Iwanowny z dwóch omówionych powieści nie są wyjątkiem. W ich przypadku tragizm nie ma związku z rolą femme fatale, sprowadzającą zagładę na mężczyzn, lecz wynika z dysonansu między dumą, pokorą a właściwym pojmowaniem miłości. Rozdźwięk ten wpływa na ich postrzeganie świata, a także na to jak same bohaterki odbierane są przez otoczenie. Zło, które powodują, a także cierpienie, które w sobie noszą, jest w dużej mierze wynikiem traum, wymagających przepracowania. Bohaterki radzą sobie z tłumionymi długo negatywnymi emocjami na swój sposób, nierzadko odreagowując je na innych. Żyjąc w patriarchalnym społeczeństwie zmuszone są dostosować się do narzuconej przez system

i historycznie uwarunkowanej roli społecznej, pozbawione pomocy i wsparcia borykają się z emocjami samotnie, narażając się nierzadko na pogardę i wyszydzenie. Aspekt psychologiczny osobowości bohaterek, który w powieściach Dostojewskiego jest bardzo wnikliwie odzwierciedlony, służy wyrażeniu pisarskiego światopoglądu oraz jest głosem w dyskusji nad kondycją człowieka swoich czasów. Jednakże ocena zarówno bohaterek, jak i innych postaci spotykanych na kartach dzieł autora „Idioty”, zależy ostatecznie od czytelnika. To odbiorca bowiem, zgodnie z zamierzeniem pisarza, zdecyduje finalnie, czy Katarzyna Iwanowna z poszczególnych powieści jest ofiarą, oprawcą, czy może nie przynależy do żadnej z tych kategorii.

Literatura:

- Dostojewski, F., 2015. *Bracia Karamazow*, Lublin, Centrum Kultury.
- Dostojewski, F., 2021. *Zbrodnia i Kara* Warszawa, Wydawnictwo MG.
- Mackiewicz Cat, S., 1997. *Dostojewski*, Bielsko-Biała, Studio Sto.
- Michalska-Suchanek, M., 2016. „Otulony kobiecością”. *Kobiety w życiu Dostojewskiego*. [w:] M. Karwacka, A. Polak, J. Tymieniecka-Suchanek (red.), *Rosja w zbliżeniach. Szkice o literaturze rosyjskiej*, Katowice, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, s. 13-39.

Notka o autorce:

Studentka drugiego roku studiów licencjackich filologii rosyjskiej na Uniwersytecie Gdańskim. Główne zainteresowania badawcze: twórczość Dostojewskiego oraz rola kobiety w literaturze i społeczeństwie.